

Ναξιακά

Τρίμηνη επιθεώρηση της Ομοσπονδίας Ναξιακών Συλλόγων

✧ **Ι. Κ. Τουμπακάρη, Επιστήμη και Λαϊκός Πολιτισμός (Σχόλιο)**

ΤΟ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ και η Νάξος

Ν. Δ. Δέτση, Το Εικοσιένα και η Νάξος ✧ (Από το **Ιστορικό Αρχείο Νάξου**), Η Προκήρυξη των Καλτετζών ✧ **Γ. Λ. Τζαννετή**, Ο Δικαστής Γ. Πραντούνας ✧ **Γ. Βερώνη**, Ιωάννης Παπαρρηγόπουλος ✧ **Β. Σοφικίτη**, Ιωαννίκιος Πορτάρης ✧ **Αντ. Τζιώτη**, Ο Κασομούλης στη Νάξο ✧ **Ν. Δ. Δέτση**, Βενιαμίν ο Λέσβιος ✧ **Στ. Ψαρρά**, Κωσταντής και Ιωάννης Χουζούρης ✧ **Μ. Γ. Σέργη**, Η 25^η Μαρτίου στη Νάξο ✧ **Ελ. Γιαννούλη**, Ένας Απεραθίτης υμνεί το '21 ✧ **Δ. Β. Οικονομίδη**, Τα πρώτα περί Τούρκων στρατηγήματα

✧ Ναξιακή ποίηση:

Γιώργος Π. Καγκής, Στέλλα Ματζουράνη - Σκαλτσάρη, Μαριέττα Δ. Οικονομίδη

✧ Ναξιακή πεζογραφία:

Ειρήνη Μαστοροπούλου - Ναυτιλιώτη
(Η περιπέτεια των ψαριών)

✧ Ναξιακή Ζωή

✧ Βιβλιογραφικά

✧ Αλληλογραφία

✧ Ναξιακά Τετράδια

Εξώφυλλα - Κοσμήματα:
Κώστα Κλουβάτου

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Λαογραφίας στο Τμήμα Γλώσσας,
Φιλολογίας και Πολιτισμού Παραεμφύλιων Χωρών του Δ.Π.Θ.

Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΗΣ 25^{ης} ΜΑΡΤΙΟΥ
ΩΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ, Η ΠΕΡΙ ΑΥΤΗΣ
«ΚΥΡΙΑΡΧΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ» ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΑΡΘΡΩΝ
ΤΟΥ ΝΑΞΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ Η ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ
ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΟΡΤΑΣΜΩΝ ΤΗΣ
ΣΤΗ ΧΩΡΑ (1890 - 1910)

ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ
ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΟΥ Γ' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΜΕ ΘΕΜΑ
«Η ΝΑΞΟΣ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ»
ΚΟΡΩΝΟΣ 4 - 7 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2003

ΑΘΗΝΑ 2007

**Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΗΣ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ
ΩΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ, Η ΠΕΡΙ ΑΥΤΗΣ
«ΚΥΡΙΑΡΧΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ» ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΑΡΘΡΩΝ
ΤΟΥ ΝΑΞΙΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ Η ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ
ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΕΟΡΤΑΣΜΩΝ
ΤΗΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ (1890-1910)**

ΜΑΝΟΛΗ ΣΕΡΓΗ

Η θεσμοθέτηση της 25ης Μαρτίου 1821 ως επίσημης εθνικής εορτής έγινε με Διάταγμα της 15ης Μαρτίου 1838 και πανηγυρίστηκε το ίδιο έτος με την αναμενόμενη και τη δέουσα μεγαλοπρέπεια. Η Εξουσία δεν είχε άλλη δυνατότητα, παρά να αναλάβει η ίδια την ευθύνη της διαχείρισης της μνήμης του 1821, αν και τα γεγονότα διέψευσαν, όπως φαίνεται, αυτόν τον ισχυρισμό.

Ας παραμείνουμε πρωτίστως στη χρονολογία της καθιέρωσής της, το 1838. Έχουν παρέλθει πέντε έτη μετά την κήρυξη από το ελληνικό κράτος της εκκλησιαστικής του αυτονομίας και υπολείπονται δώδεκα από την παραχώρηση από το Οικουμενικό Πατριαρχείο του Αυτοκεφάλου στην ελλαδική Εκκλησία. Η περίοδος αυτή ανάμεσα στα 1833 και 1850 είχε ορθά χαρακτηριστεί «περίοδος ανησυχίας» για τον θρησκευόμενο ελληνισμό. Θεωρώ ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε το θέμα εντεταγμένο μέσα σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο, μέσα στις διαδράσεις που δημιουργεί. Η καθιέρωση της εθνικής εορτής αποτελούσε λοιπόν κατ' αρχάς μία καλή χειρονομία προς την ελληνική Ορθοδοξία. Δευτερευόντως όμως ήταν μία υπόμνηση προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο για τον ρόλο τον οποίο έπαιξε στην Επανάσταση ο ελλαδικός κλήρος. Μια τρίτη του διάσταση οπωσδήποτε σχετίζεται με την αναγνώριση των κοινών αγώνων της Εκκλησίας και του Γένους εναντίον του κατακτητή, ως αρχή της μετέπειτα «εθνικοποίησης της εκκλησίας», αλλά και των μέχρι σήμερα σχέσεων κράτους και εκκλησίας, αυτού του αμοιβαίου «σφιχτοεναγκαλισμού» που μας ταλανίζει, όπως θα έγραφε κάποιος υποστηρικτής της σκέψης του διαχωρισμού Κράτους - Εκκλησίας. Τέλος (η σειρά των αναφορών μας δεν έχει καμιά αξιολογική σημασία) το έθνος απαιτούσε να αποκτήσει τη δική του εθνική εορτή, να γίνει το δικό του σημείο αναφοράς, αφού θα ήταν η μόνη εορτή που θα αναφερόταν άμεσα και αποκλειστικά στην ελληνική εθνεγερσία και που θα συγκινούσε κάθε ελληνική ψυχή. Μέχρι τότε το έθνος είχε να εορτάζει τις δύο βασιλικές (=εθνικές) εορτές, τα αποβατήρια του Όθωνα και τα γενέθλιά του. (Υπενθυμίζω ότι η εορτή του Αγ. Κωνσταντίνου ήταν για μας τους νεότερους Έλληνες σχεδόν εθνική εορτή, την αναφέρω επειδή τη ζήσαμε, ήταν η εορτή του τέως βασιλιά μας Κωνσταντίνου. Κάτι ανάλογο, και σε μεγαλύτερη ισχύ,

συνέβαινε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος με τις δυο προαναφερθείσες βασιλικές γιορτές). Να αναφέρω επίσης ότι το έθνος δεν έχει ακόμη επιλέξει εθνικό Ύμνο, αφού κατά την Επανάσταση του 1821 και μέχρι τα πρώτα έτη του ελεύθερου ελληνικού κράτους δεν υπήρχε επίσημα αναγνωρισμένος τέτοιος. Οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν στις εθνικές τους εκδηλώσεις στίχους από το θούριο του Ρήγα¹, από άλλα θούρια και δημοτικά τραγούδια, αλλά και στίχους επωνύμων ποιητών (π.χ. του Παν. Ανδρονίκου, «Ω παιδιά μου ορφανά μου», το «Ω λιγυρόν και κοπτερόν σπαθί μου» του Κοκκινάκη, ή «Μαύρ είναι η νύχτα στα βουνά» του Αλεξ. Ραγκαβή), που έγιναν δημοτικοί εξ αιτίας της ευρείας λαϊκής αποδοχής τους. Κατά την περίοδο της Οθωνικής βασιλείας εχρησιμοποιείτο ο βαυαρικός ύμνος, απομίμηση του αγγλικού (Dod save the King), στη μελωδία του οποίου προσαρμόστηκαν οι ελληνικοί στίχοι «τον βασιλέα μας Όθωνα τον πρώτον σώσον, Θεέ, την βασιλεία του στήριξον, αύξησον, τον βασιλέα μας σώσον, Θεέ»². Ο Εθνικός Ύμνος, μελοποιημένος το 1828 από τον Ν. Μάντζαρο (1795-1873), καθιερώθηκε επισήμως το 1865 ως «Ύμνος του Έθνους και του Βασιλέως»³, αμέσως μετά την ενσωμάτωση των Επτανήσων στον εθνικό κορμό.

Επανερχόμαστε όμως στο κυρίως θέμα μας. Εκτός από τους άλλους λόγους, οι οποίοι θα καθιστούσαν την εορτή αγαπητή στον ελληνικό λαό, υπήρχε κι ένας πρόσθετος: να τη χρησιμοποιήσουν «πολιτικά» οι αντιπολιτευόμενοι τους Βαυαρούς ή οι μη συμπαθόντες τον Όθωνα ή, τελοσπάντων, όσοι επεδίωκαν κάποια πολιτειακή μεταβολή. Έγινε λοιπόν η γιορτή όχι μόνο εθνικό εορταστικό σύμβολο, αλλά και αντιστασιακό. Όπως φαίνεται από τα παρακάτω, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε κάτι τέτοιο. Είναι όντως δύσκολο να βεβαιώσουμε αν το επίσημο Οθωνικό Κράτος δυσπιστούσε προς την επέτειο και προς όσους ήθελαν να την εξάρουν, ή αν απέδιδε ανατρεπτική στάση σε όσους έδιναν ξεχωριστή αίγλη στον πανηγυρισμό, ή αν ήθελε να ελαττώσει τη σημασία του μέσα στον ετήσιο εορταστικό κύκλο. Υπήρχε όμως και η διάχυτη άποψη (που κάθε αντιπολίτευση ήθελε να ενθαρρύνει) πως ο λαός «ήταν αρμοδιότερος και πατριωτικότερος θεματοφύλακας των εθνικών παραδόσεων από τις εκάστοτε κυβερνήσεις»⁴.

Πάντως από πολύ ενωρίς, όπως αναφέρει ο Κ. Θ. Δημαράς, διαπιστώνουμε μια τάση της αντι-οθωνικής μερίδας (την οποία αποτελούσαν κατά πλειονότητα νέοι) να ιδιοποιηθεί τον πανηγυρισμό ή πιθανώς να τον ελέγξει.⁵ Μπορούμε άραγε να υποθέσουμε πως υπήρχαν δύο συγκρουόμενες εκδοχές

1. Ένα από τα πλέον αγαπητά τους επαναστατικά κείμενα. Δεν είναι εξ άλλου τυχαίο ότι οι Φωριέλ, Ζαμπέλιος, Πάσσωφ π.χ. τους συμπεριέλαβαν στα δημοτικά τους τραγούδια.

2. Περισσότερα στοιχεία βλ. Κ. Παπανικολάου, Διονυσίου Σολωμού Άπαντα. Το ελληνόγλωσσο έργο του, τ. Α, Αθήνα 1970, 285.

3. Βλ. π.χ. Εμμ. Κριαράς, Δ. Σολωμός. Ο βίος - το έργο. Θεσσαλονίκη 1957, 49.

4. Έλλη Σκοπετέα, Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880). Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1988, 217.

5. Κ. Θ. Δημαράς, Ελληνικός ρωμαντισμός. Εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1994, 161.

για τον χαρακτήρα της επανάστασης του 1821, μια επίσημη και μια ανεπίσημη; Άρα και δύο τουλάχιστον εκδοχές στον τρόπο παρουσιάσεως των διαφορετικών μηνυμάτων της; Πιθανώς. Μήπως ήταν απλή αδιαφορία των Βαυαρών για την εορτή; Ο φόβος τους για «διπλωματικό επεισόδιο» από τυχόν αρνητική αναφορά στις προστατίδες Δυνάμεις; Καχυποψία για το υπόλοιπο περιεχόμενο της (κοινωνική της διάσταση, ανεκπλήρωτοι στόχοι της); Ο πλημμελής εορτασμός ως προς το τελετουργικό της; Κάτι απ' όλα τα παραπάνω θα συνέβαλε ώστε, όπως μας πληροφορεί ο λόγιος, σατιρικός ποιητής, πανεπιστημιακός δάσκαλος, αγωνιστής υπέρ του Συντάγματος και διωγμένος από τη βαυαρο-οθωνική εξουσία Θ. Ορφανίδης (1817-1886),⁶ ελήφθη απόφαση για εορτασμό της 25ης Μαρτίου του 1839 ανεξάρτητον από τον επίσημο πανηγυρισμό. Το γεγονός μάς δημιουργεί βασιμότερες απόψεις για τα αίτια του ιδιωτικού αυτού εορτασμού: θεωρούμε αδιανόητο να ήταν η κρατική αδιαφορία η οποία προκάλεσε την απόφαση των νέων, αφού η εμπείρα της προηγούμενης χρονιάς ήταν θαυμαστή και ακόμη νωπή. Ο αντι-οθωνικός αγωνιστής Ζήσης Σωτηρίου μας παρέχει σαφέστερη εικόνα των πραγμάτων. Το 1839 - ισχυρίζεται - οι ομόγνωμοί του διεπίστωσαν ότι δεν έγινε με τον προσήκοντα τρόπο την ημέρα του Ευαγγελισμού το μνημόσυνο των πεσόντων στον Αγώνα. «Απεφασίσαμεν όθεν πολλοί νέοι καί πάσης τάξεως κάτοικοι των Αθηνών, ώστε την ακόλουθον Κυριακήν να μνημονεύσωμεν τούτους εις την εκκλησίαν της Καπνικαρέας, και το εσπέρας να συγκροτήσωμεν συμπόσιον».⁷ Έτσι έγινε η αρχή για τον πρώτο (παράλληλα με τον επίσημο) ιδιωτικό εορτασμό της επετείου.

Ανάλογα εόρτασαν οι νέοι και στα 1840, αν βασιστούμε και πάλι στον Θ. Ορφανίδη: «δύο κατά σειράν έτη», οι νέοι «εξετέλεσαν την αθώαν των ταύτην επιθυμίαν λαμπρότατα και με παραδειγματικήν ευταξίαν, φωτίσαντες μεγάλην οικίαν, και κοσμήσαντες αυτήν δια διαφόρων καταλλήλων και συμβολικών εικόνων της τότε εποχής, και μετά μουσικής εν αυτή συμποσιάσαντες».⁸

Το 1841, τα πράγματα χειροτέρευσαν: οι πανηγυριστές θέλησαν να εξάρουν καλύτερα την εορτή. Εξασφάλισαν τον κατάλληλο χώρο, όπου παρουσίασαν στους περαστικούς και τους φίλους τους μια σειρά συμβολικών εικόνων και φωταγώγησαν δεόντως το χώρο. Χαρακτηριστικό για το πνεύμα της εποχής, αλλά και για την ιδιάζουσα θέση την οποία έχει η μορφή του Κοραή σε όλη αυτή την υπόθεση, είναι ότι η εικόνα του φωτιζόταν επιδεικτικά εκεί, αλλά «και εις πολλά άλλα μέρη της πόλεως». Αντίθετα, η επίσημη Διοίκηση χωρούσε προς μιαν αύξουσα απροθυμία για την εορτή, αν η αντίρρηση των νέων εκληφθεί σοβαρή: η ημέρα της εορτής ισχυρίζονται «δεν ηξεύρομεν δια ποίαν αιτίαν δεν προανηγέλη δια πρωϊνών κανονιοβο-

6. Γνωρίζουμε την έκδοση των Απάντων του (1915), με πρόλογο του Ιω. Ζερβού, από τον Φέξη, και την εργασία του Τ. Αμπελά, Ο Θ. Ορφανίδης και η εποχή του. Εν Αθήναις 1916.

7. Τα παραθέματα στον Κ. Θ. Δημαρά, ό.π., 161-162.

8. ό.π., 162-163.

λισμών», όπως τουλάχιστον είχε γίνει τα προηγούμενα χρόνια.⁹ Ήταν - κατ' αυτούς - μια ένδειξη συνειδητής αμέλειας.

Με αυτά όλα όμως, τη σχετική έξαψη των πνευμάτων, τη σκληρή στάση κάποιων αρχών, ήταν αναμενόμενο τα πράγματα να οδηγηθούν κάποτε σε ακρότητες, μέχρι και σε δίκη, η οποία, από καθυστέρηση σε καθυστέρηση, ορίστηκε τελικά στις 13 Οκτωβρίου 1841. Ο Ορφανίδης, ο οποίος ήταν κατηγορούμενος, απολογήθηκε έμμετρα¹⁰ ας σημειωθεί επίσης ότι ο Ζήσης Σωτηρίου, φανατικός επαναστάτης, ο οποίος ήταν άρρωστος την ημέρα του Ευαγγελισμού και δεν είχε συμμετάσχει στον επίμαχο πανηγυρισμό (και συνεπώς δεν είχε κλητευθεί κατηγορούμενος στην δίκη), προκειμένου να συμμερισθεί την τύχη των ομοϊδεατών του, «κατεμήνυσεν αυτός εαυτόν εις την Εισαγγελίαν».¹⁰

Ο ίδιος το 1843 διακήρυξε ότι απεφάσισε να καθιερώσει την ημέρα εκείνη για να εορτάζει την ονομαστική του εορτή. Ήταν ένας τρόπος να παρακάμπτει τα εμπόδια της Αρχής; Πάντως εκείνο το βράδυ νέοι και φοιτητές περιήλθαν όλη την πόλη ψάλλοντας άσματα υπέρ του Συντάγματος, επενέβη η Μοιραρχία και τους διέλυσε, ενώ συνέλαβε και φυλάκισε τον Γεώργιο Παράσχο. Όμως έφταναν σε λίγο τα προμηνύματα της μεγάλης επανάστασης του Σεπτεμβρίου, ο δε νέος βασιλιάς Γεώργιος Α' επέδειξε, λέγεται, μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την επισημοποίηση του Αγώνα, αλλά και για την εορτή. Πάντως το 1875 οι αρνητικές συνέπειες της καθιέρωσής της θα περιγραφούν στον αθηναϊκό Τύπο πολύ έντονα, ως συνέπεια της διαρκούς τυποποιημένης επανάληψής της, που επέφερε, κατά τον συντάκτη, πνευματική ραστώνη και αποκοιμισμό της μνήμης. Γράφει ο Νεολόγος Αθηνών: «οἱ Ἕλληνες] αναπαυόμενοι εις την μνήμην την κυβερνητικήν, εις τα επίσημα προγράμματα, εις τας αψίδας, τας δοξολογίας και τας παρατάξεις, ηρκοῦντο μόνον παρευρισκόμενοι το πολύ-πολύ ως εορτάσιμοι θεαταί εις την επίσημον τελετήν (...). Οὕτω δε κατ' ὀλίγον η μνήμη ημῶν εκοιμήθη...».¹¹

Αν τα παραπάνω ήταν ένα σύντομο χρονικό για το ιδεολογικό κλίμα μέσα στο οποίο πανηγυρίστηκε η εθνική εορτή τα πρώτα μετά την καθιέρωσή της χρόνια στη μικρή και άσημη πρωτεύουσα του «Προτύπου Βασιλείου» (όπως το ήθελαν αργότερα πολλοί διανοητές και λόγιοι), τα επόμενα αποτελούν μια γενική αναφορά στο κλίμα που επικρατούσε κατά τους εορτασμούς της στη Νάξο, και ειδικότερα στη Χώρα, κατά την περίοδο 1890 - 1910. Δυστυχώς η μεταξύ των ετών 1830 και 1890 περίοδος της Ναξιακής ιστορίας (οικονομικής, πνευματικής, πολιτικής, κοινωνικής) είναι σχεδόν άγνωστη, λόγω ανυπαρξίας πηγών ή αμέλειας των ειδικών περί τη συλλογή τους. Είμαι εις θέση να γνωρίζω κάποιες - λίγες- οικονομικού ενδιαφέροντος πηγές (σχετικές με εθνικές εμπορικές εκθέσεις και βραβεύσεις ναξιακών προϊόντων) ή κάποιες

9. ό.π., 163.

10. ό.π., 163.

11. Στο Έλλη Σκοπετέα, Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα..., ό.π., 216.

στατιστικές, οι οποίες όμως, λόγω του αποσπασματικού τους χαρακτήρα, δεν συνθέτουν τη γενική εικόνα του νησιού και δημιουργούν μάλλον εσφαλμένες εντυπώσεις και συμπεράσματα, γι' αυτό και «επικίνδυνες», αν δεν ενισχυθούν ή διασταυρωθούν με νέες πηγές. Πηγές πάντως σχετικές με εορτασμούς αυτής της περιόδου (1830-90) δεν γνωρίζω.

Πρώτη μας πηγή δεν θα μπορούσε να είναι άλλη από την εφημερίδα Νάξος, την πρώτη εφημερίδα που κυκλοφορήθηκε στο νησί μας, το Δεκέμβριο του 1890, με εκδότη και Δ/ντή τον Γ. Μανετάκη, όπως και άλλοτε έχουμε γράψει.¹² Ο μεγάλος σκαπανέας της δημοσιογραφίας και του χρονογραφήματος ειδικότερα (όπως έχει χαρακτηριστεί από τους συγκαίριανούς του) μας παραδίδει το πρώτο μαρτυρημένο κύριο άρθρο για την εορτή, με τα θεωρητικά της στοιχεία και τον εορτασμό της στη Χώρα. Γράφει:

Η Ελλάς η γη των Μουσών και των Χαρίτων, η μήτηρ των Θεών και Ηρώων, η ανεγείρασα τα τόσα περικλεή του Μαραθώνος και Σαλαμίνας τρόπαια, και κατασυντρίψασα ξηρά τε και θαλάσση τα αναρίθμητα, του Βαρβάρου στίφη, και καταναγκάσασα εν κενή λέμβω τον αλαζόνα Βασιλέα έντρομον και κατησχυμένον να επανέλθη, και κρυβή εν τοις ενδοτέροις των της τρυφής και οίησεως ανακτόρων του! Η Ελλάς η χώρα εν η είδον το φως τα θεία του Πλάτωνος και Σοφοκλέους έργα, και τα αριστουργήματα του Φειδίου και Πραξιτέλους, και ης τινος το όνομα περιβεβλημένον από λάμπσεως υπερτάτης, ο νεαρός της Μακεδονίας ήρως περιήγε δαφνοστεφές καθ' όλα τα σημεία της γης! Η Ελλάς, λέγω, η γη αυτή των τροπαίων και της δόξης εξασθενίσασα αργότερον υπό εμφυλίων σπαραγμών, και μαρανθείσα τέλεον υπό το κράτος των ρωμαϊκών λεγεώνων, δεν ηδυνήθη να αντιστή επί πλέον εις την εκ των ακτών του Βοσπόρου πνεύσασαν πνιγηράν και καυστικήν της καταστροφής και του θανάτου πνοήν, και προσέκλινε τέλος την ωραίαν της κεφαλήν ωχράν και λιπόψυχον εις τους ζοφερούς της δουλείας κόλπους. Και αντί της ευδαιμονίας των προτέρων χρόνων, των ασμάτων και των νικητήριων αυτής παιάνων, ήδη αι σφαγαί και αι ερημώσεις, οι γόοι και αι οιμωγαί αυτής απηχούσιν. Επί τέσσαρας όλους αιώνας βαρύς ο του Βαρβάρου πους επέζε τα στήθη αυτής, και παν ότι επίζηλον και θαυμαστόν, ιερόν και όσιον υπελείπετο αυτή, όλα ανηρπάγησαν υπό του αυθάδου κατακτητού, και εις καγχασμούς, και επονειδιστον χλεύην παρεδόθησαν... Αυτή η περιουσία, η τιμή, και παν ότι δύναται εν τη ιδανικότητι να πληροί εν τη οικογενειακή στέγη την αληθή ευδαιμονίαν, όλα έκείντο εις την διάθεσιν και του ελαχίστου τούρκου! Αι μοναί παρεβιάσθησαν, και οι αθώοι του υιού της Παρθένου οπαδοί εν μαρτυρίοις καθ' ημέραν ελάμβανον τον θάνατον.

12. Βλ. Μ. Γ. Σέργγη, Εφημερίδες και λαογραφία. Η ταυτότητα μιας Ναξιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της Ιστορίας και της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αι. και των αρχών του 20ού. Αθήνα 2000, 32 κ.ε. Αναλυτική παρουσίαση της ιδεολογίας της έκανε προσφάτως στο 11ο Συνέδριο της Ο.Ν.Α.Σ. ο Ναξιώτης δρ Ιστορίας Στέφανος Ψαρράς, εισήγηση που θα συμπεριληφθεί στα Πρακτικά του ειρηνένου συνεδρίου.

Τέλος η αιγλήγονος ηώς υποφώσκουσα αποκαλύπτει την προσφιλή εκείνην πρωίαν της 25 Μαρτίου, καθ' ήν εν Αγία Λαύρα ο Γερμανός αναπεταννύει την περίλαμπρον της ελευθερίας σημαίαν, υφ' ης ως ουράνιον σέλας διεχύθη υπό τους θόλους του Ελληνικού ουρανού θεία τις μαρμαρυγή διαλύσασα τα πρότερον επισκευάσανταν μαύρα των συμφορών νέφη. Τεχνίται και έμποροι, ιερείς και λόγιοι, ακάθεκτοι ώρμων εις τα ευκλεή αυτών όπλα και του σταυρού ηγουμένου κατασυνέτριβον τα μετά φρυαγμάτων και αλαλαγμών επερχόμενα πλήθη, ηραίωνον τας πεπυκνωμένας εχθρικάς φάλαγγας, και νικηταί οι αυτοσχέδιοι και ολιγάριθμοι εκείνοι στρατοί, κατά πολυαριθμών και καλώς συντεταγμένων παγχάλκων μαχητών κατεδεικνύοντο! Πανταχού ήγειρον τα περικλεή εκείνα τρόπαια της τιμής και της δόξης δι' ων κατέδειξαν το ιερόν και το δίκαιον του αγώνος του γένους ημών εις τους την δικαιοσύνην προς τους λαούς διανέμοντας! Τα κατορθώματα ταύτα τέλος προκάλεσαν την επέμβασιν των τριών ευεργέτιδων δυνάμεων, και εξησφάλισαν την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος, την διά εννεατούς υπερανθρώπου αγώνος, και ποταμών αιμάτων κτηθείσαν.

Κατεριπωμένην και αχνίζουσαν έτι εκ του αίματος των μαρτύρων μας παρέδωκαν την γην ταύτην οι γίγαντες εκείνοι, ημείς δε ως μόνον αντάλλαγμα, και μνήμα αιώνιον των τόσων εκείνων θυσιών εψηφίσαμεν έκτοτε, ίνα κατ' έτος πανηγυρίζωμεν ως μεγάλην του έθνους ημών εορτήν την 25 Μαρτίου. Και δεν υπάρχει ποιητής όστις να μην αφιέρωσεν εις την χαρμόσυνον ταύτην ημέραν τας καλλιτέρας της λύρας του στροφάς, ουδέ Έλλην όστις να μην ησθάνθη κατά την περίλαμπρον αυτήν ημέραν δάκρυα θείου ενθουσιασμού και ευγνωμοσύνης προς την μεγάλην εκείνην γενεάν, και να μην απεθαύμασε το μεγαλείο της ψυχής και την απειρίαν των θυσιών, των μαρτυριών και των βασάνων, εις ας υπέβαλλεν εαυτήν εκείνη, όπως μας παραδώση την γην ταύτην ελευθέραν...¹³

Αυτή ήταν η περιγραφή του ιδεολογικού υποστρώματος της επετείου από την γραφίδα του Μανετάκη. Ως λαογράφος και φιλόλογος έχω να παρατηρήσω τα εξής υπό μορφή ερωτημάτων, προβαίνων σε μια πρόχειρη και σύντομη «ανάλυση περιεχομένου» του πρώτου αυτού καταχωρισμένου στο Ναξιακό Τύπο «ιδεολογικού κειμένου» για την επέτειο. Επιθυμώ πρωτίστως να επισημάνω και πάλι συντόμως το ρόλο μιας τοπικής εφημερίδας στη δημιουργία ιδεολογίας, εθνικής και πολιτικής στην προκειμένη περίπτωση. Το πώς μια εφημερίδα «διδάσκει» το κοινό της κάθε εβδομάδα «παραδοσιακή Ιστορία» και «Κοινωνική Ιστορία», πώς διαμεσολαβεί ο Τύπος ανάμεσα στην κοινωνία και την ιστορική αλήθεια, πώς η Ιστορία γίνεται μάθημα Εθνικής παιδαγωγίας μέσα από μια εφημερίδα, το πώς επιβάλλονται ή υποβάλλονται τα εθνικά συναισθήματα. Οφείλουμε δηλ. να διερευνούμε πάντοτε σ' αυτές τις περιπτώσεις τη σχέση πρωτογενούς λαϊκής ιδεολογίας και λόγιας, για να διαπιστώσουμε (κάθε φορά σχεδόν) πώς η λογιосύνη (ο Μανετάκης εδώ) κατά

13. Εφημ. Νάξος, φ. 15 (30. 3. 1891), 1.

περίπτωση μυθοποιεί συνειδητά την Ιστορία, δημιουργώντας νέες σκηνοθεσίες της ιστορικής μνήμης για το αναγνωστικό του κοινό, που τις εγκολπώνεται. Δημιουργεί λοιπόν με τις καταγραφές της η εφημερίδα μιαν ενδιαφέρουσα «υποκειμενική» ιστορία που πάμπολλες φορές, σε επιμέρους ζητήματα, γίνεται η κυρίαρχη. Τα εθνικά συναισθήματα υποβάλλονται ή επιβάλλονται ανέκαθεν μέσα από τη λογισύνη και την επίσημη παιδεία. Αυτό πρέπει πάντοτε να το έχουμε κατά νου. Μπορεί φυσικά ο λαός, που βίωσε το έπος των Κλεφτών και του Αγώνα να δημιούργησε σ' αυτήν την περίπτωση τη συλλογική του στάση έναντι του γεγονότος αυθόρμητα, με το δημοτικό του τραγούδι, τις παραδόσεις του. Όμως η συγκεκριμένη επέτειος, από τη στιγμή που πέρασε στα σχολικά εγχειρίδια και στους πανηγυρικούς των επετείων παγίωσε κάποια σταθερά χαρακτηριστικά, ντύθηκε με έντονο ιδεολογικό μανδύα, και εξυπηρέτησε σαφέστατες ιδεολογικές ανάγκες των καιρών, δηλ. τη Μ. Ιδέα. Εξηγούμαι, βασισμένος στο κείμενο: ποιες είναι οι κυρίαρχες ιδέες ή ιδεοληψίες που δημιουργεί ο συντάκτης του για την Ιστορία μας συλλήβδην; Τονίζεται ή όχι η αξία του αρχαίου κόσμου εν σχέσει με τις άλλες περιόδους της ιστορίας μας; Επιβλήθηκε ή όχι (με τα γνωστά αποτελέσματα της αρχαιοπληξίας / αρχαιομανίας) και ισχύει μέχρι και σήμερα η άποψη αυτή; Πού είναι το Βυζάντιο στην κατά Μανετάκη ιστορική διαδρομή του Ελληνισμού, γνωστού όντος (από πάμπολλες πηγές) ότι η περιφρονημένη από Έλληνες και ξένους ιστορικούς αυτή μεσαιωνική περίοδος της ιστορίας μας¹⁴ έχει «αποκατασταθεί» με τις μελέτες του Παπαρρηγόπουλου και του Ζαμπέλιου; Ποια εικόνα του «εθνικού εχθρού» παγιώνει και ενισχύει; Ενισχύει ή όχι το μύθο της Αγίας Λαύρας, των «προστάτιδων» και «ευεργετιδων» δυνάμεων; κ.ά.

Ιδιαίτερη εντύπωση μου προξένησε το γεγονός ότι απουσιάζει από το κύριο αυτό άρθρο η θρησκευτική διάσταση της γιορτής, η οποία προβάλλεται εντονότατα (ή τουλάχιστον ισομερώς) στο αμέσως επόμενο κείμενο ενός άλλου λόγιου. Δεν έχει γίνει ακόμη ισχυρά συνείδηση στο λαό η διπλή διάσταση της γιορτής (μάλλον απίθανο) ή ο (σκεπτικιστής;) Μανετάκης προκρίνει να προβάλει μονομερώς τον εθνικό της χαρακτήρα, εξοβελίζοντας τον έτερο; Αναπάντητο το ερώτημα. Ιδού πάντως πως ένας βαθιά θρησκευόμενος συντάκτης του Αιγαίου, ένας ιδανικός και άξιος εκφραστής του δόγματος της «ελληνορθοδοξίας» και του «ελληνοχριστιανισμού» (υπενθυμίζω ότι ο όρος έχει πρωτακουσθεί 50 χρόνια πριν), ο Νικόλαος Στ. Μαλαγαργής,¹⁵ περιέγραψε σε πρωτοσέλιδο άρθρο του Αιγαίου (1901-1911) το χαρακτήρα της εορτής:

14. Επισκόπηση αυτής της στάσης βλ. ενδεικτικά στο Αθ. Καραθανάσης, Η τρίσημη ενότητα του ελληνισμού: Αρχαιότητα, Βυζάντιο, Νέος Ελληνισμός. Εκδ. Οίκος Αφών Κυριακίδη, Θεσ/κη 1991.

15. Για τον ιδεολογικό του κόσμο, ως βασικού «ιδεολογικού πυλωρού» της εφημερίδας, βλ. Μ. Γ. Σέργγης, Εφημερίδες και λαογραφία..., ό.π., 135-136.

Οία άσματα, ύμνους, αίνους και εγκώμια η μεγάλη του Χριστού Εκκλησία δεν φιλοτιμείται να τονίση δια των θεοπνεύστων και ουρανοφαντών αυτής υμνωδών και μελωδών υμνούσα και εξαίρουσα το μεγαλείον και ύψος της αγίας και μεγάλης ημέρας;

Τίνος την καρδίαν δεν συγκινούσιν οι σημερινοί αίνои και τα εγκώμια υπο τους θόλους των Εκκλησιών του Χριστιανικού κόσμου αντηχούντες κατά την σήμερον μεγάλην και σεμνήν εορτήν της του Χριστού Εκκλησίας;

Ευαγγελίζεται σήμερον το ανθρώπινον γένος χαράν μεγάλην την έλευσιν του Σωτήρος του, την γένεσιν του λυτρωτού του, και ενσάρκωσιν του θείου λόγου, την εμφάνισιν του ιδρυτού της νέας πνευματικής θρησκείας του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού.

Από της θελκτικής κόμης της Γαλιλαίας Ναζαρέτ της γενέτειρας γης της Παρθένου Μαριάμ ο ευαγγελισμός της ανθρωπότητας εξέρχεται, όστις εν χρόνω βραχυτάτω την όλην γην πλημμυρεί!

Δύναται τι καλόν ελθείν εκ Ναζαρέτ; Αποκρίνεται ο Ναθαναήλ. Και όμως η Ναζαρέτ προώριστο να χρησιμεύσει η εστία εκείνη η θερμαντική, ήτις την τρέμουσαν ανθρωπότητα εθέρμανε και περιέθαλψε! Τρισμάκαρες εκείνοι, οίτινες επισκεφθέντες την Ναζαρέτ ήντλησαν ύδωρ και τα χείλη εδρόσισαν εκ του φρέατος εκείνου, όπου η αγιωτάτη Παρθένος έλαβε τον πρώτον ασπασμόν του αγγέλου Γαβριήλ, ελθούσα να αντλήση ύδωρ εκ του παλαιφάτου εκείνου φρέατος «Χαίρε κεχαριτωμένη ο Κύριος μετά σου»

Οίος θείος χαιρετισμός! Πόσον συνεκίνησεν την καρδίαν και πόσον ετάραξε την γαλιηναίαν και ψυχήν της αγνής εκείνης Παρθένου. Οποίαι σκέψεις και όπόσοι βαθείς συλλογισμοί επλημμύρισαν την στιγμήν εκείνην την διάνοιαν της θείας και σεμνοτάτης εκείνης γυναικός! Οποία και πάλιν έκστασις καταλαμβάνει αυτήν, όταν καταλίπη την υδρίαν εν τη οικία της και εξακολουθούσα την εργασίαν της δέχεται την επίσκεψιν του Αγγέλου προφησεύσαντος αυτή την γέννησιν του Χριστού!

Ο παντοδύναμος Θεός έγνω την ενσάρκωσιν του υιού του, του θείου αυτού λόγου να πραγματοποιήση ουχί δια βασιλίδος τινός γυναικός ή πολυταλάντου ή διαθρυπτομένης επί πλούτω και άλλοις εφημέροις αγαθοίς' αλλά δια γυναικός σεμνοτάτης και επί αρετή καιταπεινοφροσύνη εξεχούσης!

Η ανθρωπότης σύμποσα κλίνει γόνυ και πανηγυρίζει τον Ευαγγελισμόν Σου αγνή και αειπαρθένος Μήτηρ του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, Σύμπαρ ο χριστιανικός κόσμος αγία του Θεού Μήτηρ σε ικετεύει, ίνα δια του αγαπητού Σου υιού χείρα βοηθείας και αρωγής προσφέρης εις τους λατρεύοντας Σε. Εις τας θελκτικάς κοιλάδας της Ναζαρέτ αντηχεί μετ' ολίγον η θεία εκείνη φωνή «Αγαπάτε αλλήλους» ήτις ως Ορφέως άσμα σύμπασαν την ανθρωπότητα καταθέλγει και μετεωρίζει!

Ένα τοιούτον εθνικόν ευαγγελισμόν σήμερον ευαγγελίζεται από της Ωραιάς Πύλης της Μονής της αγίας Λαύρος ο αρχιεπίσκοπος Παλαιών Πατρών Γερμανός υψών και ευλογών την σημαίαν της ελευθερίας, την

σημαίαν της Παλιγγενεσίας και απολυτρώσεως του Ελληνικού γένους!!! Γέροντες, άνδρες, νέοι, μείρακες, παρθένοι, γυναίκες με τα ηλιοκαή και ρακένδυτα τέκνα των εις τας αγκάλας των πλημμυρούσι την ιεράν εκείνην Μονήν και δέχονται τας ενθουσιώδεις φωνάς «Ζήτω η ελευθερία, ζήτωσαν οι αρχηγοί και στην Πόλιν να δώση ο Θεός»!!!

Τίνος Έλληνας δεν σκιρτά και πάλλει εκ συγκινήσεως η καρδιά κατά την σημερινήν ημέραν ! Από των οχθών του Προύθου μέχρι του Ταινάρου και εκείθεν μέχρι των φαραγγιών της Ίδης, του περιπύστου εκείνου όρους της ευάνδρου Κρήτης, αντηχεί ο κρότος των θραυομένων αλύσεων του δουλεύοντος δουλειάν μακραίωνα Ελλήνος!!!

Εις τον Μαραθώνα, Θερμοπύλας, Πλαταιάς, Σαλαμίνα και Μυκάλην, τα ένδοξα εκείνα τρόπαια του Ελληνισμού κατά των βαρβάρων, οι νεώτεροι παλαίμαχοι του νέου Ελληνισμού πρόμαχοι έχουσι να αντιτάξωσι το Βαλτέσιον, Δερβενάκια, Αλαμάναν, Γραβιάν, Μεσολόγγιον, Μανιάκι, Ακρωτήριον Γέροντος, Χίον, Σφακτηριάν κλπ. Ημείς δε οι γεννηθέντες, γαλουγηθέντες και ανατραφέντες υπο τον ελεύθερον και ανέφελον ουρανόν της φιλάτης πατρίδος μας Ελλάδος ελεύθεροι Έλληνες τίνα κατορθώματα και τρόπαια έχομεν να αντιτάξωμεν και αναγράψωμεν εις την ιστορίαν του ελεύθερου βίου μας!!! Καλύψωμεν εξ αιδούς και αισχύνης το πρόσωπον και αθρόοι ας μεταβώμεν και δοξολογήσωμεν τον Ύψιστον επικαλούμενοι και πάλιν τας σκιάς των αθανάτων ημιθέων προγόνων μας.¹⁶

Ήδη στις αρχές του 20ού αι. οι πανηγυρικές εκδηλώσεις του εορτασμού και στη Νάξο έχουν αποκτήσει τη στερεότυπη σκηνοθεσία τους, έχουν γίνει ήδη παράδοση, και είναι λογικό, αφού από το 1838 έχουν παρέλθει υπέρ τα 60 έτη. Την πληρέστερη εικόνα του εορτασμού της εθνικής εορτής μάς παραδίδει αυτήν την περίοδο το Αιγαίον, με τη γραφίδα του δ/ντή του Γ. Βυρίνη, επισήμου προσκεκλημένου και παρόντος σ' όλες τις φάσεις του εορτασμού. Είναι ο καθιερωμένος προ ετών «τύπος», που επαναμβάνεται μέχρι σήμερα. Τα κύρια στοιχεία του είναι:

(Α) προετοιμασία: γενική καθαριότητα της πόλης, σημαιοστολισμοί, στολισμοί με δάφνες και μυρσίνες. Κάθε εορτή (εθνική ή θρησκευτική, κάθε «μεγάλη μέρα») απαιτεί κάθαρση σωματική και ψυχική, προετοιμασία, τόνωση των αισθημάτων με σύμβολα και με τη δημιουργία του κατάλληλου κλίματος, της κατάλληλης ατμόσφαιρας, για τη μύηση ή την αναβάπτιση στα μηνύματα της ημέρας,

(Β) ο κυρίως εορτασμός:

- κωδωνοκρουσίες, γενικός εκκλησιασμός - δοξολογία (συγκεκριμένη χωροθέτηση για τους επισήμους, για τα σχολεία, τα κοινωνικά και φυσικά φύλα). Οι μαθητές κρατούν στα χέρια τους τα εθνικά σύμβολα (... φιλοτιμούνται τίς καλύτερον να διακοσμήση και στολίση τον κοντόν αυτού

16. Αιγαίον, φ. 37 (25. 3. 1902), 1.

διά των εθνικών εμβλημάτων και της εθνικής σημαίας μας!....). Το 1905 π.χ. ...εν μέσω των ένθεν και ένθεν του Ναού παρατεταγμένων εις διπλούς στοίχους μαθητών προσέρχονται και λαμβάνουσι την προσδιορισμένην θέσιν των άπαντες οι εν τέλει δημοτικοί τε και δημόσιοι τοιοῦτοι και λοιποί διαπρεπείς συμπολίται μας, πυκνός δε κόσμος πάσης τάξεως και ηλικίας και παντός φύλου κατακλύζει κυριολεκτικώς τον Ναόν! Η είσοδος του Ιεράρχου μας φέροντος την χρυσοῦφαντον αυτού ουραϊάν αλουργίδα και ακολουθουμένου υπό χορείας ιερέων χρυσοῦφαντον φερόντων στολήν έξοχόν τι μεγαλείον και επισημότητα θαυμαστήν προσδίδει εις την σεμνήν ταύτην τελετήν! Άρχεται η δοξολογία...¹⁷

• Ο εκκλησιασμός περατούται με τους πανηγυρικούς, τον εθνικό ύμνο και εθνικού περιεχομένου σύσσωμες αντιφωνήσεις, ως ένδειξη της μύησης και της συμμετοχής όλων στα διαδραματισθέντα: ... Μετά τον εθνικόν ύμνον πλήρης αγίου ενθουσιασμού από του θρόνου ο Ιεράρχης μας ζητωκραυγάζει υπέρ της Πατρίδος, του Έθνους και του Βασιλέως και εις ταύτην αντιφωνεί σύμπαν το παριστάμενον πλήθος!¹⁸

• άσματα των μαθητών στην παραλιακή οδό και στην πόλη: ... οι δε μαθηταί άδοντες εθνικά άσματα και περικυκλούμενοι υπό πλήθους πολιτών διασχίζουν την πόλιν μας, θέαμα άριστον παρέχοντες! Η 2 μ.μ. ώρα πλησιάζει και οι κώδωνες της Μητροπόλεως καλούν και πάλιν τον πανηγυρίζοντα λαόν εις την αίθουσαν της δημοτικής σχολής των αρρένων, ένθα τελείται άλλη σχολική εορτή.... (από τον εορτασμό του 1905),¹⁹

- σχολική εορτή (με παράσταση συνήθως σχετικού ιστορικού δράματος)
- λαμπαδηφορία.

Στο παρακάτω τυπικό πρέπει να προστεθεί η επίσκεψη των αρχών του τόπου (κοσμικών και εκκλησιαστικών, προξένων, κ.λπ.) στην οικία του Δημάρχου, όπως βλέπουμε σ' όλους τους μετέπειτα εορτασμούς και παραλείπεται στον προαναφερθέντα του 1902: Μετά το τέλος της τελετής το πολύ πλήθος μετά των αρχών της πόλεως μετέβη εις τον οίκον του κ. Δημάρχου, όστις μετά της αξιότιμης Κυρίας του και των δεσποινίδων θυγατέρων του φιλοφρονέστατα εδέχετο τα συγχαρητήρια της μεγάλης και επισήμου εορτής (από τον εορτασμό του 1903).

Ιδού η «κυρίαρχη σκηνοθεσία» της γιορτής το 1902 όπως παραστατικά την παρουσιάζει ο Γ. Βυρίνης. Έχουν ενδιαφέρον οι περιγραφές σκηνών του εορτασμού από χωριά του νησιού:

Η από των στηλών του "Αιγαίου" εκδηλωθείσα ευχή, ίνα η εθνική μας εορτή πανηγυρισθή φέτος λαμπρότερον και μεγαλοπρεπέστερον εύρεν απήχησιν εις τα ευγενή και φιλοπάτριδα στήθη των συμπολιτών μας. Και οι Νάξιοι την εθνικήν της πατρίδος των μετά περισσής μεγαλοπρεπείας και

17. Αιγαίον, φ. 171 (31. 3. 1905), 1

18. Αιγαίον, ό.π..

19. Αιγαίον, ό.π.

επιβλητικής σεμνότητας, εορτάζουν. Δήμαρχοι, Δημοτικοί Σύμβουλοι, διδάσκαλοι και λοιποί φιλότιμοι πολίται ειργάσθησαν εις τον μεγαλοπρεπή πανηγυρισμόν της εορτής της θρησκείας μας και του Έθνους μας. Η καθαριότης των κεντρικών οδών, ο δια μυρσινών στολισμός των σχολείων και τινων ιδιωτικών καταστημάτων, ο από του φρουρίου κυματισμός Γαλλικών και Ελληνικών σημαιών, η ιδιαίτερα κινήσις των πολιτών, τα πάντα μαρτυρούσι το επίσημο της ημέρας. Ο Μητροπολιτικός Ναός χάρις εις την φιλοκαλίαν και φιλοτιμίαν των επιτρόπων της περικοσμεύεται και περιβάλλεται εορτάσιμον περιβολήν. Τα πάντα εις την θέσιν των, καθαριότης, τάξις, κοσμιότης. Ο πολλών επαίνων άξιος συμπολίτης μας Σχολάρχης κ. Ναυπλιώτης δια πολλών μόχθων ο ίδιος καταρτίσας και εκγυμνάσας χορόν μουσικόν εκ των μαθητών του, κατορθοί ώστε ικανός κόσμος να συρρέη εις τον Μητροπολιτικόν Ναόν κατά τας Κυριακάς και τας λοιπάς εορτάς.

Από πρωίας η Μητρόπολις βρίθει κόσμου πάσης τάξεως και φύλου* ο γυναικείος κόσμος αισθητάς υπερτερεί. Οι κώδωνες ηχούσι την έναρξιν της τελετής και εν καιρώ σπεύδουσι να παραταχθώσιν εν τω ναώ οι μαθηταί της Γαλλικής Σχολής, υπό την οδηγίαν του καθηγητού των κ. Μαλαγαρδή, οι του δημοτικού σχολείου μετά των εθνοσήμων εις την κομβιοδόχην, της σημαίας των, υπό την οδηγίαν των διδασκάλων των καταλαμβάνουσιν το αριστερόν του ναού μέρος. Μετά ταύτα προσέρχονται αι αρχαί της πόλεως, ο της Γαλλίας υποπρόξενος σεβαστός συμπολίτης μας κ. Δελαστίκ και πλήθος άπειρον, ο χορός των μαθητών ψάλλει μελωδικώτατα' η δοξολογία υπό των ψαλτών ψαλλομένη εκτελείται κατανικτωκάτα και μετά ταύτα άρχονται οι πανηγυρικοί λόγοι' ο αγαπητός συμπολίτης μας κ. Γ. Λεντούδης, μετ' αυτόν δε ο των Γαλλικών Σχολών συμπολίτης μας καθηγητής κ. Ν. Μαλαγαρδής, τον αγώνα των ηρώων του 21 εξυμνήσαντες διά λόγων ευφραδών και συγκινητικών. Και ούτως υπό τας ζωηροτάτας ζητωκραυγάς έληξεν η σεμνοτάτη και η προφανώς μεγαλοπρεπέστατα εορτασθείσα Εθνική ημών εορτή. Ο κόσμος εκείνος ο άπειρος πλημμυρεί κατόπιν τας κεντρικάς οδούς και παρακολουθεί την έξοδον των μικρών μαθητών αδόντων άσματα πατριωτικότατα. Μετά μεσημβρίαν όλος ο πανηγυρίζων κόσμος σπεύδει να μεταβή εις την Σχολήν των αρρένων, ης οι διδάσκαλοι ωραίαν πνευματικήν και εθνικήν εορτήν έχουσι διοργανώσει. Αι αίθουσαι του Σχολείου φιλοκάλως έχουσι διακοσμηθή μυρσίαι, σημαίαι, εθνόσημα, εικόνες ηρώων και μαχών εκ των ελληνικών σκηνών κοσμούσι τοίχους και στήλας του Σχολείου. Η εξωτερική αυλή δέχεται του 5 κεκλημένους, εξέδρα άριστα εστολισμένη χρησιμεύει ως βήμα και σκηνή των μικρών ρητόρων και υποκριτών. Ο νεαρός μαθητής Γεώργιος Σωμμαρίπας δείκνυται έχων τάλαντον απαγγελίας άριστον δι' ο χειροκροτείται παταγωδέστατα' ο μικρός μαθητής Στ. Μαυρομμάτης με την ήρεμον, ποιητικήν και ρεμβώδη στάσιν του διεγείρει απάντων τον θαυμασμόν εν τη απαγγελία και χειροκροτείται. Ο υποκριθείς τον Διάκον συμπαθής μαθητής Κώστας Παγώνης τοσούτον παθαίνεται, ώστε εις το τέλος της απαγγελίας των αθάνατων στίχων

Για δεσ καιρό που διάλεξεν
ο Χάρος να με πάρη κ.τ.λ.

δεν δύναται να κρατήσει τους λυγμούς και την συγκίνησιν της μικράς και φιλοπατρίδος καρδιάς του και χύνεται εις χείμαρον δακρύων συμπαρασύρας εις τούτο και ολόκληρον το ακροατήριον! Εύγε εις τον ευαίσθητον και συμπαθέστατον μαθητήν! Τέλος ο λαμπρός πανηγυρικός του Διευθυντού του Σχολείου κ. Δρύλλη επισφραγίζει την σεμνοτάτην εορτήν. Το Αιγαίον συγχαίρει τους δραστηρίους διδασκάλους διά τους μόχθους, ούς δια τούτω κατέβαλον. Η λαμπαδηφορία της εσπέρας υπό των αυτών μαθητών και διδασκάλων και του λαού οργανωθείσα εστέφθη υπό άκρας επιτυχίας και ελάμπρυνε το τέλος της όλης εθνικής πανηγύρεως, ήτις ευχόμεθα το επión έτος να εορτασθή υπό λαμπροτέρους και αισιωτέρους οiwονούς.

Και εν τοίς λοιποίς άλλοις Δήμοις εώρτασαν και επανηγύρισαν επί τη διττή ημών εορτή* εν τω δήμω Τραγαίας μετά περίσσης όλως μεγαλοπρέπειας και επισημότητος διεξήχθη η Εθνική εορτή της 25ης Μαρτίου. Οι μαθηταί των σχολείων και αι μαθήτριά του Παρθεναγωγείου υπό την ηγεσίαν των οικείων διδασκάλων πρωτοστατούντο του κ. Σχολάρχου εις πάσαν αγαθήν ιδέαν παρηκολούθησαν την λιτανείαν εν τάξει, και μετά την τέλεσιν της δοξολογίας εν τω Ναώ έψαλλον αρμονικώτατα διάφορα πατριωτικά άσματα. Τον πανηγυρικόν της ημέρας εξεφώνησε εκ του προχείρου ο αστυνομέων Τραγαίας νεαρός και ευπαίδετος ενωμοτάρχης της Χωροφυλακής κ. Ευσταθιάδης, σύντομον και περιεκτικώτατον, άνευ κοινοτοπιών και φορτικών πλατυασμών, απαγγελόμενον δε από στόματος στρατιωτικού προσελάμβονεν ιδιάζουσαν τίνα χροιάν και απήχει εις τας ψυχάς αναπτέρων και εξαγείρων το τε πνεύμα και το φρόνημα Μ. Μ. εν τη αιθούση του Ελλ. Σχολείου εν απεριγράφτω συνωστισμώ μαθηταί τινες παρέστησαν τον Υψηλάντη δράμα του εθνικού ποιητού Βασιλειάδου. Το εσπέρας λαμπαδηφορία μετ' ασμάτων δια των χωρίων Ακαδημών, Καλοξύλου και Χαλκίου. Επίσης και εν Τριπόδοις η επέτειος της εθνικής ημών ανεξαρτησίας εωρτάσθη και επανηγυρίσθη λίαν μεγαλοπρέπως και τον πανηγυρικόν της ημέρας εξεφώνησε ο λαμπρός δημοδιδάσκαλος κ. Σέργης. Εν τω χωρίω όμως Ποταμιά η θρησκευτική αυτή και εθνική ημών εορτή εωρτάσθη και επανηγυρίσθη μετ' απεριγράπτου επισημότητος και ενθουσιασμού εν τε τω Ναώ και τω Δημοτικώ Σχολείω τω διευθυνομένω υπό του λαμπρού και προοδευτικού διδασκάλου, του συμπολίτου κ. Κωνστ. Δρύλλη, όστις διά λόγου ευφραδούς και πλήρους ιστορικών εικόνων εξήρε το επίσημον της εορτής τούτης. Την εσπέραν δε υπό την οδηγίαν του ιδίου διδασκάλου οι μικροί μαθηταί και ο λαός εις άκρον ενθουσιασμένοι και άδοντες ελληνικά άσματα, διωργάνωσαν λαμπράν και θαυματικώτατην λαμπαδηφορίαν ρενόμενοι όθεν διήρχοντο δι' ανθέων. Τέλος δεν έμεινεν ουδεμία γωνία της νήσου μας χωρίς να εορτάση -εξαιρετικώς εφέτος -μεγαλοπρεπέστερον και με τον μεγαλύτερον ενθουσιασμόν την επέτειον της Ανεξαρτησίας της Ελλάδος. Και ούτω, έστω επί μίαν ημέραν,

ανεδράμομεν νοεράς εις το τιμημένον παρελθόν και απεμακρύνθημεν προς ώραν του συρφετού των συνήθων σκέψεων διά να επανέλθωμεν και αύθις εις τας αηδίας της καθημερινής ζωής.²⁰

Στο πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο του Μανετάκη στη Νάξο για την 25η Μαρτίου υπάρχουν όμως - ως επιλογικές παρατηρήσεις - και κάποιες αναφορές του, οι οποίες μας δημιουργούν σαφείς εικόνες, έστω και αποσπασματικές, για τον τρόπο με τον οποίο εορταζόταν η επέτειος τα προηγούμενα χρόνια, τουλάχιστον μέσα στη δεκαετία του 1880, κατά την οποία φαίνεται πως ήλθε και εγκαταστάθηκε στο νησί ο γενάρχης της ναξιακής δημοσιογραφίας.

Ο Μανετάκης λοιπόν μέμφεται τον ναξιακό λαό και τους αρμοδίους το 1891 για αδιαφορία και ολιγωρία περί την προετοιμασία του πανηγυρισμού. Για τον ένθερμο αυτόν πατριώτη σημασία έχει ο τόνος της εκδηλώσεως, μετρά τον εθνισμό των συμπατριωτών του στο ύψος του πανηγυρισμού και στο πλήθος των προσελθόντων λογίων, των «επωνύμων» της πόλης και λαού. Έτσι γίνεται και σήμερα, εφ' όσον δεν υπάρχει η φυσική παρουσία του κάθε πιστού στη μυσταγωγία, όπως αναλύουμε παρακάτω. Κρίνει λοιπόν ότι η εθνική εορτή στη Χώρα ήρχισεν από τινος καταρρέουσα, και ούτω φέτος κατά την ημέραν ταύτην παραστάντες εν τη γενομένη τελετή εν τω Μητροπολιτικώ Ναώ αληθώς εφρίζαμεν επί τη επικρατησάση αδιαφορία του κοινού, ήτις όντως κατά μέγα μέρος οφείλεται εις αυτήν την ολιγωρίαν των αρμοδίων των μη φροντιζόντων να περιβάλλωσιν την ημέραν ταύτην διά της ανηκούσης εις την θέσιν αυτών λάμπσεως, και ακόμη εκείνων των επιτρεπόντων εν ω η δοξολογία τελείται εν τη εκκλησία, να ώσι τα καταστήματα και τα καφφενεία ανοικτά καθ' όλον το πλάτος της αγοράς μας. Αλλ' ουδ' αυτοί οι δημοτικοί μας Σύμβουλοι ετίμησαν δια της παρουσίας των την τελετήν ταύτην, και πλην των κ.κ. Δημ. Αυλητού, Μιλτ. Πραντούνα και Γ. Μαρή, ουδείς έτερος τούτων παρέστη, καίπερ προς τούτο κληθέντες παρά του δημάρχου. Ουδέ τα κοράσια της δημοτικής ενταύθα Σχολής θεώρησαν πρέπον να θέσωσιν εις ανωφελή κόπον οι κ.κ. ούτοι δημοτικοί μας διδάσκαλοι. Ουδέ οι διά του προγράμματος καλούμενοι αντιπρόσωποι των φίλων δυνάμεων εφάνησαν, και μάλιστα ηγέρθη προς στιγμήν υπόνοια μη αι μετά τούτων σχέσεις μας έπαυσαν του να ώσι φιλικαί. Ότι δε ομοίως παρετηρήθη και εσχολιάσθη είναι ότι ουδέ εις των ενταύθα Καθολικών παρέστη κατά την τελετήν ταύτην.²¹

Το ίδιο κάνουν μερικά χρόνια μετά οι εκδότες του Αιγαίου, όταν (για κάποιους συγκυριακούς λόγους) ο εορτασμός είναι υποτονικός ή όταν κάποιοι αμαυρώνουν με «σκανταλιές» το μήνυμά του. Ο Γ. Βυρίνης π.χ. αναφέρεται σ' ένα συμβάν που μεταίωσε το 1903 τη λαμπαδηφορία, ενώ σ' όλους σχεδόν τους επόμενους εορτασμούς εξυμνεί το μεγαλείο του εθνι-

20. Αιγαίον, φ. 38 (31. 3. 1902), 2-3.

21. Νάξος, φ. 15 (30. 3. 1891), 1-2.

κόφρονος ναξιακού λαού, επειδή οργανώνει άπογα τις σχετικές εκδηλώσεις και συμμετέχει μαζικά σ' αυτές: «Η κακοήθεια, αισχροτής και αναισθησίαν δύο τριών καθαρμάτων της κοινωνίας μας χαμινίων εματαίωσαν την αναμενομένην ζωηράν των μαθητών λαμπαδηφορίαν».²² Τέτοια φαινόμενα δεν έλειψαν από κάθε περίοδο. Ας ανακαλέσει στη μνήμη του ο καθείς μας τη δική του μαθητική ή παιδική εμπειρία. Τέτοια μεμονωμένα επεισόδια, καίτοι τονίζονται από τους εκδότες των εφημερίδων και δημιουργούν μια φαινομενικά παρακμιακή κατάσταση, δεν πρέπει να τα εκλαμβάνουμε σοβαρά. Γιατί δυσανασχετούν όμως αμφότεροι οι εκδότες - λόγιοι όταν οι εκδηλώσεις δεν έχουν «μαζική προσέλευση»; Γιατί απλούστατα έχουν συλλάβει τον βαθύτερο σκοπό κάθε εορτασμού, κάθε πρωτοσέλιδου άρθρου, κάθε πανηγυρικού. Είναι τυχαίο ότι το Αιγαίον π.χ. στα 11 χρόνια της κυκλοφορίας του έχει καταγράψει τουλάχιστον ισάριθμους μακροσκελέστατους πανηγυρικούς της 25ης και διπλάσια σχεδόν πρωτοσέλιδα και σχετικά άρθρα; Έχουν κατανοήσει ότι η διατήρηση της σχέσης με το παρελθόν, η τόνωση της ιστορικής μνήμης και του θρησκευτικού αισθήματος πετυχαίνονται εύκολα μέσα απ' αυτούς. Και ειδικότερα, μέσα από το παραστατικό μέρος, το τελετουργικό του εορτασμού τους. Θυμίζω εδώ σύντομα τον σημειολογικό ορισμό που έδωσε ο E. Leach για την τελετουργία: είναι κάθε προκαθορισμένη, επαναλαμβανόμενη, συμβολική δραστηριότητα και πρακτική που συνίσταται από λεκτικά και μη-λεκτικά στοιχεία και χρησιμοποιείται για να δηλώσει την επικοινωνιακή πλευρά κάθε συμπεριφοράς.²³ Είναι δηλ. πρακτική, τρόπος επικοινωνίας, που χρησιμοποιεί πάμπολλα σύμβολα, τα οποία (με το συμπυκνωμένο «λόγο» τους) καθιστούν σαφή και ενισχύουν ταυτοχρόνως την κοινωνική δομή.²⁴ Οι τελετουργίες είναι λοιπόν τυπικές, επαναλαμβανόμενες, τελεστικές, συμβολικές πράξεις, παραστάσεις, δράσεις που μεταφέρουν μηνύματα, διέπονται από κανόνες του τύπου «κάποιος πρέπει να κάνει κάτι», έχουν την ιδιότητα (με την επανάληψή τους) να καθιστούν μια συγκεκριμένη πράξη αχρονική, να της δίδουν γενικότητα, καθολικότητα, οικουμενικό κύρος. Παρεμβάλλονται δυναμικά στη διαδικασία της παραγωγής και αναπαραγωγής της ζωής, παράγουν το δικό της είδος συμβολικής γνώσης: μέσα από συμβολικές πράξεις εξωτερικεύεται η κοινωνική δομή, επιβεβαιώνεται το σύστημα των κοινωνικά αποδεκτών σχέσεων ανάμεσα σε άτομα και ομάδες, διαιωνίζονται ιδεολογίες και καταστάσεις. Μέσα σ' αυτές ο απλός άνθρωπος γίνεται μύστης υψηλών ιδεών, νιώθει πως συμμετέχει στην πρώτη εκδοχή της

22. Βλ. Αιγαίον, φ. 85 (1. 4. 1903), 2.

23. E. R. Leach, «Ritual», International Encyclopedeia of the Social Scienses, v. 13. D. L. Sills (edr), The Macmillan Company & The Free Press, N. York, 524. 520-526. .

24. Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Για την ιδεολογική αναπαραγωγή των κατά φύλα κοινωνικών διακρίσεων. Η σημειοδοτική λειτουργία της "τελετουργίας του γάμου"», στο Σημειωτική και Κοινωνία. Διεθνές Συνέδριο της Ελληνικής Σημειωτικής Εταιρείας (Θεσσαλονίκη, 22-23 Ιουνίου 1979). Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1980, 160.

πράξης που αναπαράσσεται (π.χ. εδώ ξαναβρίσκεται στην Αγία Λαύρα του 1821, συμμετέχει σε μια νικηφόρα μάχη, κ.ο.κ.). Όλες οι θρησκευτικές πράξεις πιστεύεται ότι έχουν ιδρυθεί από θεούς, όλες οι εθνικές από ήρωες, μυθικούς ή πραγματικούς ήρωες.

Αν όμως οι παραπάνω τελετουργικές εκδηλώσεις έχουν την (ευκολότερα προσλαμβανόμενη) αξία ενός θεάματος, η εκφώνηση του πανηγυρικού, στην οποία θα αναφερθούμε παρακάτω, αποτελεί την δια λόγου έκφραση του μηνύματος της γιορτής, όπως το αντιλαμβάνεται και το εκφράζει η εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία. Αν στα ελληνικά σχολεία διδασκόταν σωστά (και προπάντων πιο «ελεύθερα») το μάθημα της Ιστορίας, μια κατηγορία πηγών που θα έπρεπε να μελετήσουν οι δάσκαλοι μαζί με τα παιδιά είναι οι πανηγυρικοί λόγοι των εθνικών μας εορτών. Είναι αλάνθαστα ντοκουμέντα μιας εποχής, της κυρίαρχης ιδεολογίας, των κυρίαρχων πολιτικοκοινωνικών, πνευματικών, αισθητικών και άλλων τάσεων της, που χρήζουν πολυσχιδούς αναλύσεως. Ας προσέξουμε εδώ, στον παρακάτω πανηγυρικό του 1901. Λες και τον αντέγραψαν όλοι οι επόμενοι ομιλητές καθ' όλα τα μετέπειτα χρόνια, εννοώ τουλάχιστον μέχρι το 1910, αφού τους έχομε όλους αποδελτιωμένους απ' όλες τις κυκλοφορούμενες τότε εφημερίδες, αλλά φυσικά δεν μπορούμε να τους μεταφέρουμε εδώ.²⁵ Αρκούμεστε να επισημάνουμε εν τάχει από τη συγκριτική τους μελέτη τα εξής:

- το κοινότυπο περιεχόμενό τους: αναδρομή στην ιστορία του ελληνικού έθνους με έμφαση στην αρχαία ελληνική ιστορία. Αποσπασματικός λόγος, επιλεκτικές αναφορές, παραχάραξη ιστορικών δεδομένων, α-ιστορική δηλ. παρουσίαση του Αγώνα. Φορείς τους είναι φυσικά οι «πυλώνες της εθνικής ιδεολογίας», οι δάσκαλοι, οι στρατιωτικοί, κάποιοι τοπικοί λόγιοι και οι βουλευτές.

- οι εθνικιστικές κορώνες (ελληνικός λαός = περιούσιος λαός, αποστολή του ελληνικού έθνους, κ.ά.), ως τέλεια έκφραση του συγκεκριμένου ιστορικού περιγύρου (Μεγαλοϊδεατισμός, αλυτρωτισμός), η συνακόλουθη αρνητική εικόνα των αντιπάλων εθνών (αυτή την περίοδο Τούρκων και Βουλγάρων κυρίως) και οι επιμέρους ιδεολογίες: π.χ. «εμείς και οι αρχαίοι», «το ανάξιο λόγου παρόν», «εμείς και οι αγωνιστές του 1821, οι ευθύνες των νυν έναντί τους», «ο αναμενόμενος μεσσίας του γένους», κ.λπ. Ειδικά η λατρεία του παρελθόντος, μπροστά στο οποίο το παρόν ωχριά. Η γνωστή ρομαντική ανασφάλεια για το παρόν, η οποία στρέφει προς την «φαντασιακή ασφάλεια» του παρελθόντος αλλά και η παγιωμένη αντίληψη ότι το παρόν εξ ορισμού είναι πάντοτε κατώτερο του παρελθόντος (η ιδεαλιστική, εξευμενιστική ερμηνεία του παρελθόντος).

- το γλωσσικό τους ύφος, σε καθαρεύουσα φυσικά, ως μια μορφή

25. Ο Σπυρίδων Λάμπρος στην εργασία του Τα Ελευθέρια: Λόγοι και άρθρα επί τη εθνική εορτή της 25ης Μαρτίου (1891-1910). Εν Αθήναις 1911, έχει κάνει ανάλογη συλλογή από αθηναϊκά έντυπα.

γλωσσικού ύφους που καθιερώθηκε αναγκαστικά στο πλαίσιο της ομογενοποίησης του εθνικού σώματος, ως συνεκτικού ιστού του ελληνισμού, και όχι διασπαστικού μέσου, όπως λογίζονταν τότε η (αντεθνική) δημοτική. Η ενότητα της γλώσσας θα έφερνε την ποθητή εθνική ενότητα, εν τόπω και χρόνω. Και να οι αρχαϊστικές κορώνες! Σύννεφο! Να ο διαγωνισμός (θα έλεγε κάποιος) μεταξύ των ομιλητών κατ' έτος στο ποιος θα μιλήσει αρχαιοπρεπέστερα! Ένας συνεργάτης του Μανετάκη από την Τραγαία (με τα αρχικά Γ. Γ.) απηύδησε (δικαιολογημένα ο άνθρωπος) με τις «αρχαιοπρεπείς κορώνες» του σχολάρχη Ι. Κόκκου, του εκφωνήσαντος τον εορταστικό λόγο της ημέρας στο Χαλκί το 1891, και γράφει (όσο λιγότερο προσβλητικά για τον σχολάρχη μπορεί) στην εφημ. Νάξος: ... Δεν αγνοεί βεβαίως ο ρήτωρ ότι στοιχείον απαραίτητον πάσης ομιλίας είναι το να καθίσταται καταληπτός εις τον ακούοντα, εν ω ο κ. Κόκκος κατώρθωσεν ώστε εκ της μακροσκελεστάτης ομιλίας του ούτε λέξιν να εννοήσωσι τα εννέα και ήμισυ δέκατα των ακροατών του. Διότι βεβαίως δεν θα πιστεύη ότι υπάρχουν ενταύθα πολλοί οι δυνάμενοι να εννοήσωσι τα “καλλιπάριος Ελλάς, ευρέα στέρνα, είποι τις αν, μεγάθυμοι ήρωες, ουρανοβάμονες οπλίται, ουρανομήκης φωνή, αμφιλαφείς θόλοι” και τα τοιαύτα εξ ων επιλοτιμήθη να συνθέση τον λόγον του. Έπειτα νομίζομεν ότι η πολλή προσποίησης μεθ' ης απαγγέλει προσδίδει εις την ομιλίαν του τόνον ουχί πολύ απέχοντα του γελοίου....²⁶

Ιδού, εντελώς δειγματικά, ο πρώτος μαρτυρημένος στον ναξιακό Τύπο πανηγυρικός της 25ης Μαρτίου. Τον εκφωνεί ο παλαιός πολιτευτής (και δεδηλωμένος αντίπαλος του δημάρχου της Χώρας Πολίτη) Γεώργιος Λεντούδης:

Φιλόπατρις ομήγυρις,

Διττήν τελεί σήμερον το Πανελλήνιον εορτήν, εορτήν θρησκευτικήν και εορτήν εθνικήν, επ' άμφω δ' η ημέρα είνε μεγάλη και αξιομνημόνευτος, είνε ούτως ειπείν το άλφα και το ωμέγα του καθ' ημάς Ελληνισμού, θρησκευτικήν μεν ως επέτειον του Ευαγγελισμού της ενανθρωπίσεως του Σωτήρος και της εγκαινίσεως της φιλοσοφίας του Χριστιανισμού, ήτις έσωσε την ανθρωπότητα, εθνικήν δε ως επέτειον της αφετηρίας των υπέρ της Παλιγγενεσίας ημών μεγάλων αγώνων κατά τους οποίους ο ελληνικός λαός αύθις εμεγαλούργησε και εδοξάσθη ην δεδοξασμένος και εδείχθη ότι είνε ο περιούσιος λαός του Κυρίου.*

Σώζεται και σώζει την Ευρώπην και τον πολιτισμόν εις τον Μαραθώνα, εις τας Θερμοπύλας, εις την Σαλαμίνα, εις τας Πλαταιάς, εις την Μυκάλην τότε μεγαλουργούσιν οι μεγάλοι εκείνοι άνδρες, ο Μιλτιάδης, ο Λεωνίδας, ο Αριστείδης, ο Θεμιστοκλής και ο Ελευθέριος Κίμων, όστις διώκει τους βαρβάρους μέχρι των φωλεών των και πίπτει περί το Κίτιον ένδοξος μάρτυς του πολιτισμού της ελευθερίας, του Ελληνισμού. φεύγει φεύγει έντρομος ο*

26. Νάξος, φ. 15 (30. 3. 1891), 5 (στήλη «Εκ Τραγαίας»).

βάρβαρος και από της Ταυριακής μέχρι των Ηρακλείων στηλών και από του Αίμου της Ιλλυρικής και των Ακροκεραυνίων μέχρι Λιβύης και Αιθιοπικής πολυάριθμοι πόλεις Ελληνίδες τρυφώσι καλλιεργούσαι τα γράμματα τας τέχνας και τας επιστήμας· τότε ο Πατήρ της Ιστορίας ψάλλει τους άθλους των Μαραθωνομάχων και Σαλαμινομάχων· τότε ηχούσιν αι λύραι του Αισχύλου, του Σοφοκλέους, του Ευριπίδου, γελά δ' η Μούσα του Αριστοφάνους· τότε ο μεγαλεπήβολος Περικλής βουλεύεται την ηγεμονίαν των Αθηνών επί παντός του Ελληνικού και την ενότητα του Έθνους, αποτυχούσα φευ εκ του ακαίρου θανάτου αυτού· τότε ο ανδρών απάντων σοφώτατος Σωκράτης προκαταγγέλλει την αληθή θεογνωσίαν, ο δε θεός Πλάτων και ο Πανεπιστήμων Αριστοτέλης πλάττουνσι νέους φιλοσοφικούς κόσμους. Τότε ο Ικτίνος και ο Καλλικράτης δέμουνσιν επίγειον θεόν ενδιαίτημα τον Παρθενώνα, τα δε γλύφανα του Φειδίου και του Πραξιτέλους και η χιώνα του Πολυκλείτου ενφυσώσι επί μαρμάρου και χαλκού επί χρυσού και ελέφαντος, το ύπατον του κάλλους, και εν Ολυμπία μεν ύει πάννυχος αστράπτει τε βροντά τε ο Ερίγδουπος ο Υψιβρεμέτης Ζeus, επί δε του Παρθενώνος επί πολλούς σταδίους πέραν του Σουνίου μαρμαίρει η κεφαλή της σώφρωνος Αθήνης κατοπτρίζουσα το άκρον άωτον του ανθρωπίνου ιδεώδους. Ω Ελλάς, ω Πατρίς μου, οπόσον ήσο τότε μεγάλη, οποία αίγλη Σε περιέβαλλεν· ήσο και μένεις έτι ο μόνος τηλαυγής αστήρ ο φωτίσας και φωτίζων μέχρι σήμεραν σύμπασαν την οικουμένην γην· ευλόγως τα τέκνα Σου εδογματίζον «Πας μη Έλλην βάρβαρος» και εις των σοφών Σου «ευχαριστώ τους θεούς διότι εγεννήθην άνθρωπος και ουχί ζών, ανήρ και ουχί γυνή, έλλην και ουχί βάρβαρος» (συγγνώμην δέσποινα και δεσποινίδες, το δόγμα είνε σοφού, το επ' εμοί ουδόλως συμμερίζομαι το δεύτερον αυτού μέρος).

Πλην φευ την γαλήνην διαδέχεται τρικυμία και πίπτει ο Ελληνισμός, αλλά και πίπτων και πεσών θαυματοργεί μάχεται λυσσαλέως κατά του Ομοίμονος Μακεδόνης και εις την Πνύκα δια της κυτίδος του απαράμιλλου Δημοσθένους, και εις την Χαιρώνειαν δια λογάδων τέκνων αυτού και καταβάλλεται μεν, αλλ' η γουμένου του Αργείου Αλεξάνδρου εισβάλλει εις την Ασίαν καταργεί και κατακτά το αχανές Περσικόν κράτος και τα όμορα αυτό, διεκπεραιούται πέραν του Ευφράτου, του Γάγγου, του Πώρου και του Ινδού, οικίζει εν Ασία και Αφρική πολλές ελληνίδας πόλεις, μεταφυτεύει εκεί τα ελληνικά γράμματα, τας τέχνας, τας επιστήμας και προπαρασκευάζει ούτω κατά θείαν οικονομίαν το κοινωνικόν έδαφος προς υποδοχήν της εξ αποκαλύψεως θεογνωσίας, της χριστιανικής θρησκείας, ης απόστολοι ιθύντορες και καταρτιστήρες εγένοντο σοφοί έλληνες των σχολών της Αλεξανδρείας, των Αθηνών, της Περγάμου, της Αντιοχείας και άλλων Ελληνίδων πόλεων.

Κυριαρχούσιν οι Ρωμαίοι, αλλά το ελληνικόν πνεύμα εισδύει πανταχού και μετ' ου πολύ η μεγάλη αλλ' άξεστος και τραχεία Ρώμη εξελληνίζεται, μέγα δε ιδρύεται εν τη ανατολή και εις την πόλιν του Βύζαντος Ελληνικόν Κράτος,

ὅπερ υπερδεκάδα αἰώνων προέστη των ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀνεχαίτισε τον κατὰ τους αἰώνας ἐκείνους ἀπ' ἄρκτου καὶ ἀνατολῆς κατακλυσμόν παλυναρίθμων βαρβάρων λαῶν καὶ διέσωσεν οὕτω τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, ὧν ἡ μεταφύτευσις εἰς τὴν Εὐρωπαϊὰν δια τῆς διασποράς εἰς αὐτὴν των σοφῶν του Βυζαντίου μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτοῦ ἐπήνεγκε τὴν μεγάλην ἀναγέννησιν των γραμμάτων καὶ τον σημερινόν πολιτισμόν.

Πίπτει τέλος ὑπὸ τους Οσμανλίδας, ἀλλ' ὁποῖαν πτώσιν; Ὁ ὕστατος των αυτοκρατόρων ἡμῶν Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος δὲν παραδίδει τὸ ξίφος Αὐτοῦ καὶ τὰς κλείδας τῆς μεγάλης πόλεως ἐπὶ χρυσοῦ πίνακος τῷ πορθητῇ ὡς ἄλλοι ἡγήτορες λαῶν· μάχεται ἀνδρείως ἐπὶ των ἐπάλξεων τῆς Κ/πόλεως, προασπίζων σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ παρακαταθήκην καὶ πίπτει ἐνδόξως περὶ τον Ἰππόδρομον, τότε δὲ μόνον τότε κυριεύεται ἡ βασιλίς των πόλεων καὶ ὁ ἀγρίος κατακτητὴς εἰσελπύνει ἐφιππος εἰς τον Ναόν τῆς δόξης καὶ σοφίας του Θεοῦ, τὸ περιθαλλές ἔργον του μεγάλου Ἰουστινιανοῦ καὶ των Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, τον Παρθενῶνα τούτον του Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐδουλώθη οὕτω τὸ γένος ἡμῶν.

Τίγγος κατέλαβε τότε ἐκ μεταμελείας τὴν οὐ μόνον ἀγνώμονα ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλὰ συνετελέσσασαν εἰς τὴν πτώσιν ταύτη, χριστιανικὴν Εὐρώπην· τὸ Ἑλληνικόν ἔθνος διεγράφη ἐκ του μητρώου των Ἐθνῶν· καὶ ἀληθῶς μέγας πέπλος ἐκάλυψε τὴν Ἑλλάδα· τὰ πάντα ἐν αὐτῇ ἐβεβηλώθησαν καὶ ἐμαράθησαν, διότι ὡς λέγει καὶ ὁ ποιητής:

Τὰ ρόδα τὰ τριαντάφυλλα τῆς ἀνοιξῆς τὰ κάλλη

Τὰ αλοῦλουδα οἱ ζέφυροι ὁ ἥλιος τὸ φεγγάρι

Χάνουν τὴν εὐμορφάδα τους στὴν σκλαβωμένη γῇ.

Επὶ των καταρρῦτων βουνῶν τῆς, ἐπὶ των καλλιρότων ποταμῶν τῆς, ἐπὶ των συσκίων αλσῶν τῆς δὲν ἔθαλλον πλέον ἡ καλὴ δάφνη καὶ ἡ ἐρωτικὴ μυρσίνη, οὐδ' ἔπαλλον πλέον ἡ καλλικέλαδος ἀηδὼν καὶ ἡ γλυκεία ἀκανθουλὴς· ἠκούοντο μόνον ὁ θρήνος του νυκτοκόρακος, ἡ ἀγρία φωνὴ του ἀσελγούς Ἰμάμου καὶ οἱ στεναγμοὶ του αλυσιδέτου Ἑλλήνος· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τέσσαρας αἰώνας δέσμιος διδασκόμενος καὶ ποδηγετούμενος ὑπὸ των ἱεροφαντῶν τῆς ιερᾶς ἡμῶν θρησκείας καὶ των διδασκάλων του γένους ἠνδρίζετο καὶ πεποιθῶς ἐπὶ τὴν ἀντίληψιν του Θεοῦ των πατέρων ἡμῶν τῇ 25 Μαρτίου του Σωτηρίου ἐκείνου ἔτους 1821, ἡγουμένου του Ἱεράρχου Γερμανοῦ, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπανεστὶ κατὰ του τυράννου πρὸς ἀπόσεισιν του ἐπώδυνου ζυγοῦ καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του.

Ὅτε ὁ ἀλαζῶν των Περσῶν βασιλεὺς Ξέρξης παρεσκεύαζε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος μεγάλην ἐκστρατείαν, ἥς ὁμοία ὡς πρὸς τον ὄγκον καὶ τὸ πλήθος δὲν ἀναγράφεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ των ἀνθρωπίνων πράξεων, ἐξενίζετο παρ' αὐτῷ ὁ Δημάρατος, ἐκπτώτος βασιλεὺς καὶ φυγὰς τῆς Σπάρτης, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν δὲ τῆς μεγάλης ἐκείνης δυνάμεως, ἥς ἀντελήφθη ὁ Δημάρατος, καλέσας αὐτόν ὁ Ξέρξης εἶπεν: ἐπιθυμῶ ὦ Δημάρατε ν' ἀκούσω τὴν γνώμην

σου' φρονείς ότι οι Έλληνες θ' αντισταθώσι κατά τοσαύτης δυνάμεως, διότι εγώ φρονώ ότι ου μόνον οι Έλληνες αλλά και πάντες οι προς δυσμάς κατοικούντες λαοί ομού δεν δύνανται να αντισταθώσι κατ' αυτής' επιθυμείς, ω βασιλεύ, απεκρίθη ο Δημάρατος να είπω την αλήθειαν· Ναι απήντησεν ο Ξέρξης· μάθε λοιπόν, ω Βασιλεύ, ότι η πενία είναι η πιστή φίλη των Ελλήνων εις ταύτην δε προστίθεται η αρετή, ήτις κτάται δια της συνέσεως και των σταθερών νόμων· την αρετήν ταύτην μεταχειριζόμενοι οι Έλληνες αμύνονται υπέρ της ελευθερίας αυτών και κατά της πενίας, δι' ο φρονώ ότι θ' αντισταθώσιν' ως προς την πατρίδα μου δε Σπάρτην σε βεβαιώ ότι και χίλιοι και ολιγώτεροι αν εκπεμφθώσι θα αντισταθώσι μέχρις ενός. «Έπεστι γαρ σοι δεσπότης Νόμος, τον πάντες υποδειμαίνουσι, πολλώ δε μάλλον οι σοι σε ποιεύσι γων τα αν εκείνος ανώγει' ανώγει δε τ' αυτό αιεί ουκ εών φεύγειν ουδέν πλήθος ανθρώπων εκ μάχης, αλλά μένοντας εν τη τάξει επικρατέειν ή απόλλυσθαι». Ταύτα είπεν ο Δημάρατος, ως ιστορεί ο Ηρόδοτος, ήγουν χάριν των πολλών «διότι υπάρχει παρ' αυτοίς δεσπότης ο Νόμος εις τον οποίον παρακούουσιν πολύ έτι περισσότερον ή οι δούλοι σου εις Σε εκτελούσι λοιπόν παν ότι εκείνος διατάσσει, διατάσσει δε πάντοτε το αυτό μη επιτρέπων να φεύγωσιν εκ της μάχης όσον πλήθος και αν επέρχεται κατ' αυτών, αλλά μένοντες εις τας τάξεις των να νικώσιν ή ν' αποθνήσκωσιν.

Και τότε μεν ο Ξέρξης γελάσας απέλυσε τον Δημάρατον αλλά μετά την εν Θερμοπύλαις μάχην και την εν Σαλαμίνι ναυμαχίαν επείσθη ότι τ' αληθή έλεγε και έντρομος ως φυγάς επανέκαμψε εις τον ρυπαρόν γυναικωνίτην του.

Ούτω και ο νέος Ασινός δεσπότης ο αιμοδιψής Σουλτάνος Μαχμούτ αμ' αγγελθείσης αυτώ της Ελληνικής επαναστάσεως συγκαλέσας παρ' εαυτώ τους αρχιστρατήγους και αρχιναύάρχους του, τους σιρασκέρηδας και καπετάνπασάδες του διέταξεν αυτούς ίνα σπεύσωντες συλλάβωσι και προσαγάγωσι αυτώ δεσμίους τους αυθάδεις αντάρτας, αγνοών ο δείλαιος καθό νεναρκωμένος τον νουν υπό της δυσώδους ατμοσφαιρας του γυναικωνίτου και πεπλανημένος εκ των κολακειών των δούλων αυτού μεγιστάνων, οποίον σθένος και οπόσην καρτερίαν εμπνέουσιν ο προς την ελευθερίαν έρωσ και ο υπέρ πίστεως και πατρίδος αγών και μάλιστα εις τους Έλληνας, από των οστέων των οποίων εγενήθη η ελευθερία ως έψαλλε και ο ποιητής:

Από τα κόκκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά
και σαν πρώτα ανδρειωμένη
χαίρε χαίρε ελευθεριά.

Αλλ' έλαβε πικράν πείραν της πλάνης αυτού, διότι οι μεγάλοι εκείνοι άνδρες ου μόνον δεν συνελήφθησαν αλλά δι' αυτοθυσιών και αυταπαρνήσεως επί οκταετίαν όλην διετήρησαν τον αγώνα και αι μεν μεγάλοι στρατιαί του τυρράνου συνετρίβησαν εις την Τρίπολιν εις τα Δερβενάκια, εις το Μεσολόγγιον, εις το χάνι της Γραβιάς και αλλαχού υπό των νέων Μαραθωνομάχων του Κολοκοτρώνη, του Νικηταρά, του Τζαβέλλα, του

Βότζαρη, του Οδυσσέως Ανδρούτσου, του Αθανασίου Διάκου, του Καραϊσκάκη και άλλων, οι δε πολύκροτοι στόλοι των καπετάν πασσάδων ή επιρπολούντο ή έφευγον και εκρύπτοντο εις τον Ελλήσποντον προ των ολκάδων των τριών νήσων Ύδρας, Σπετζών και Ψαρών διωκόμενοι υπό των αθανάτων Ναυμάχων και πυρπολητών, Μιαούλη, του Κανάρη, του Παπανικολή, του Κριεζή και άλλων· ούτω δε οι νέοι ούτοι τιτάνες δι' απαραμίλλων ηρωικών κατορθωμάτων, δι' αυτοθυσιών και ολοκαυτώσεων και δια της θείας αρωγής κατέλιπον ημίν ελευθέραν γην ταύτην και ο Ελληνικός λαός, μετά τοσούτους αιώνας, μετά τοσαύτας θυέλλας και περιπετείας ξη και βασιλεύει, ενώ άπαντες οι αρχαίοι λαοί εξέλιπον από του προσώπου της γης. Όντως λοιπόν ο Ελληνικός λαός είνε ο περιούσιος λαός του κυρίου, ιερόν δε καθήκον έχει το Πανελλήνιον ίνα κατά την ημέραν ταύτην, την επέτειον της αφετηρίας των αγώνων δι' ων η Ελλάς ανεγεννήθη, εορτάξη εις πάσας τα γενεάς αυτού. «Και έσται η ημέρα αύτη μνημόσυνον και εωρτάσετε αυτήν εορτήν κυρίω εις πάσας τας γενεάς ημών νόμιμον αιώνιον εωρτάσετε αυτήν».

Και ταύτα μεν, φιλόπατρις ομήγυρις, τα υπό των ημετέρων προγόνων πεπραγμένων εν απλή περιλήψει, διότι η λεπτομερής αφήγησις αυτών καταλαμβάνει τας πλείστας σελίδας της Ιστορίας των ανθρωπίνων πράξεων· ημείς δε οι απόγονοι τοιούτων ανδρών και οι επί τούτοις εγκαυχώμενοι επί ογδοηκονταετή ελευθερον βίον, ενώ εξ εκατομμύρια αδερφοί ημών μένουσι έτι δούλοι και τοσαύται περικαλλείς ελληνικαί χώραι ρυπαίνονται εισέτι υπό τους πόδας του Ασιανού Δεσπότη, πώς επολιτεύθημεν; Καλύπτω το πρόσωπον αιδούμενος ότι ουδέν έχω να εξυμνήσω· εδολοφονήσαμεν τον άριστον πολιτικόν άνδρα και πρώτον Κυβερνήτην της ελευθερωθείσης Ελλάδος Ιωάννην Καποδίστριαν, υπό μακράν Κυβέρνησιν του οποίου το Έθνος θα εποδηγείτο προς απόκτησιν των εμπρεπουσών θρησκευτικών και πολιτικών αρετών· εδιώξαμεν τον ενάρετον πρώτον Βασιλέα ημών Όθωνα, όστις ουδεγός ήτο δεύτερος κατά την φιλοπατρίαν και την προς την Ελλάδα αγάπην και έθεσε τα θέμεθλα του νέου πολιτειακού ημών οικοδομήματος· ηξιώθημεν της νυν ευκλεώς βασιλευούσης δυναστείας, ης χάριν ιδίως ερρίφθησαν ημίν ως ψυχία από τραπέξης πλουσίου αι Ιόνια νήσοι, η Θεσσαλία και ελάχιστον της Ηπείρου τμήμα, ότε δε τελευταίον επιχειρήσαμεν πόλεμον κατά του προαιωνίου εχθρού προς υποστήριξιν της υπέρ της ελευθερίας αυτής αγωνιζομένης μεγαλονήσου Κρήτης, εξήλθομεν του αγώνος συντετριμμένοι και τεταπεινωμένοι· διατί; Διότι κατά τον εκ Μιτυλήνης σοφόν Πιττακόν «μια αύτη σωτηρία και πόλεως και έθνους εστί το προστατόν ανδρών αγαθών και συμβούλων σπουδαίων τυχείν», ατυχώς δε δια λόγους οίτινες ου του παρόντος δεν ετύχομεν μέχρι τούδε τοιούτων ανδρών. Ανανήψωμεν εκ του ληθάργου, συνετισθώμεν εκ των παθημάτων, καταρτισθώμεν Ελληνοπρεπώς δια θρησκευτικής και πολιτικής αγωγής και μορφώσεως, όπως επιτελέσωμεν τας υποχρεώσεις ημών προς εκπλήρωσιν των πανελληνίων πόθων και ημέραν τινά απόγονοι ημών προσκυνήσωσι τον

*Τίμιον Σταυρόν μετά του Αυτοκρατορικού μας Λαβάρου επί των μεγαλοπρεπών θόλων της Αγίας μας Σοφίας, του Παρθενώνος τούτου του Χριστιανικού Ελληνισμού. Γένοιτο!*²⁷

Τον πεζό πανηγυρικό λόγο συμπλήρωνε ενίοτε στις εκδηλώσεις εντός του μητροπολιτικού ναού η ποιητική εκδοχή των μηνυμάτων της ημέρας, ο ποιητικός λόγος δηλαδή, ως αρωγός στον επίσημο λόγο. Έχω ξαναγράψει ότι η ποίηση καθ' όλο τον 19ο αι. και στις αρχές του 20ού έλαβε καθαρά πατριωτικό χαρακτήρα.²⁸ Ήταν ένας ακόμη τρόπος να συμμετάσχει ο καθένας (που πίστευε πως είχε το ποιητικό ταλέντο, 3000 υπελόγιζε τους ποιητές περί τα τέλη του 19ου αι. ο Ν. Γ. Πολίτης) στον αγώνα για την Μ. Ιδέα, πίστευε πως συνέβαλε με τον έμμετρο λόγο του στη γενική βελτίωση των ελληνικών πραγμάτων, αφού έδινε ποιητικά τις προτάσεις του για το ελληνικό «αύριο», κατήγγελε τις ανακολουθίες ή την αδιαφορία περί το μέγα εθνικό θέμα, κ.λπ. Ήταν ένα είδος ατομικού, αλλά και συλλογικού καταφύγιου, μια ελπίδα καταξίωσης της Ελλάδας στην εποπτεύουσα Ευρώπη. Ο κάθε λόγιος που δοκίμαζε την τύχη του προσπαθούσε να συμβάλει με τις δυνάμεις του στην ποιητική αστροθεσία του ελληνισμού,²⁹ εκμεταλλευόμενος φυσικά τη γοητεία που ασκούσε (και ασκεί) στο λαό η ποιητική έκφραση της καθημερινότητας. Ο εκπαιδευτικός και λόγιος Μιχ. Μαργαρίτης³⁰ απήγγειλε στον εορτασμό του 1907 το παρακάτω ποίημά του. Ιδού πώς παρουσιάζει το θέμα ο Βυρίνης το 1907:

... Η δοξολογία μελωδικότατα διεξήχθη και το επίσημον της ημέρας εξυμνήθη διά δύο πανηγυρικών λόγων. Και πρώτον ο της πόλεως μας Σχολάρχης συμπολίτης κ. Ιακ. Ναυπλιώτης, εν τη διακρινούση αυτόν ευχερεία του λόγου, ύμνησε την ημέραν, προκαλέσας τον γενικόν ενθουσιασμόν. Εν τέλει δι' ενθουσιωδών όλως λέξεων ηυχήθη εις τους προ αυτού νέους, όπως κατορθώσωσιν, υπό ουδενός κινδύνου πτοούμενοι, ν' αρθώσιν εις το ύψος των ηρωϊκών προγόνων μας, διά να έλθη η τρισευδαίμων εκείνη στιγμή, καθ' ην όλη η Ελλάς ελευθέρα, θα δυνηθή ν' ανακράξη μιά φωνή Ζήτω η Ελλάς. Δεύτερον δε ο παρ' ημίν των γραμμάτων ακούραστος σκαπανεύς προσφιλής συμπολίτης κ. Μιχ. Μαργαρίτης, ανεδείχθη και πάλιν πανηγυριστής αντάξιος της επισήμου ταύτης εθνικής μας εορτής δι' εμμέτρου λόγου (...) πλήρους θρησκευτικού και φιλοπάτριδος ενθουσιασμού, ενθουσιάσας, συναρπάσας και συγκινήσας το παριστάμενον πλήθος. Σπανίως τοιούτοι στίχοι, μετά ρητορικής απαγγελίας καταθεलगούσης, ακούονται υπό

27. Δημοσιεύτηκε σε δύο συνέχειες στο Αιγαίον, φ. 38 (31. 3. 1902), 3-4 και φ. 39 (7. 4. 1902), 3-4.

28. Μ. Γ. Σέργγης, Εφημερίδες και λαογραφία..., 447 κ.ε.

29. Αλέξης Πολίτης, Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880. ΕΜΝΕ -Μνήμων, Αθήνα 1998Γ, 117.

30. Ιάκ. Εμμ. Καμπανέλλης, Μιχαήλ Ευσταθίου Μαργαρίτης ο Νάξιος. Ο επιφανής εκπαιδευτικός, λογοτέχνης, ποιητής, 1830-1908. Έκδοση Ο.ΝΑ.Σ., Αθήνα 1992.

τους θόλους των εκκλησιών μας.³¹

Επειδή αυτό το στιχούργημα δεν έχει συμπεριληφθεί στη μέχρι τώρα έκδοση των έργων του Τριποδιώτη την καταγωγή λογίου, ας θεωρηθεί η εδώ παράθεσή του ως μια ελάχιστη συμβολή στη μελέτη του έργου του, αλλά κυρίως του ιδεολογικού του κόσμου. Τίτλος του «Πρόγονοι-απόγονοι», αντιλαμβανόμαστε ευθέως το ιδεολογικό περιεχόμενό του:

*Υπήρξεν εποχή καθ' ην περιχαρής και ένθους,
μακράν παντός κοινωνικού καρδιοβόλου πένθους.
Έδρεπον δόξης σύμβολα, δάφνας και κλάδους μύρτων
κ' εις την του έθνους εορτήν ηλάλαζον κι εσκίρτων.*

*Τα πάντα τότε πέριξ μου ηγάλλοντο κι' εγέλων,
και μοι παραστών αίσιον του έθνους μας το μέλλον.
Πλην τώρα! ... ω! ιλιγγιά, το μέτωπόν μου καίει,
και αγωνίας παγερός ιδρώς με περιρρέει.*

*Των ομοφύλων οι κλαυθμοί, οι φόνοι, αι κακώσεις
αι πυρπολύσεις των ναών, των οικιών δηώσεις,
Ως σφαίραι εις τα ώτα μου συρίζουσι φλογώδεις
και μένω σύννους, άπελπισ, ωχρός και παγετώδης.*

*Πώς μεταβάλλοντ' οι καιροί και εποχαί! ή μάλλον
πώς μετεβλήθημεν ημείς ο εις μετά τον άλλον.
Παρήλθε φεύ! η εποχή της δάφνης, της μυρσίνης
και ήλθον χρόνοι μαρασμού, δακρύων και οδύνης.*

*Με ποίον θάρρος σήμεραν, ως έλλην, θα τολμήσω,
εις των προγόνων τας σεπτάς σκιάς να ατενίσω;
Φοβούμαι μη μοι είπωσι κατηγανακτισμέναι
«μακράν υιέ ανάξιε, υιέ εκφυλισμένε!»*

*Στίφη κακούργων ειδεχθών ορύονται ως λύκοι,
να μας αρπάσουν προσπαθούν παν ό,τι μας ανήκει.
Κ' ημείς εις άλλα στρέφομεν τον νούν(αμεριμνούμεν,
περί ανέμων και σκιών κ' υδάτων συζητούμεν! ...*

*Έπρεπε, θείοι Πρόγονοι υμείς να ζητέ τώρα,
ότε κινδύνου Εθνικού εσήμανεν η ώρα.
Να τρίξουν πάλιν τα βουνά, οι λόγγοι και τα όρη,
οπόθεν θα διήρχεσθε ως θύελλοι πυρφόροι.*

31. Αιγαίον, φ. 250 (31-03-1907)3

Σ' την τόλμην και σ' την σύνεσιν, σ' τα πάντα Σεις οι πρώτοι,
την γην σφοδρώς εκλόνιζον των όπλων Σας οι κρότοι.
Και πας κρημνός, πάσα κοιλάς, παν πέλαγος, πας βράχος
κείται μνημείον δόξης Σας, είνε τυράννων τάφος.

Για την Αγίαν Πίστιν μας, για την γλυκειά Πατρίδα
το αίμα Σας εχύνετε ρανίδα προς ρανίδα.
Κι' αόκνως ηγωνίζεσθε και νύκτα και ημέραν,
όπως αφήσητε σ' ημάς Πατρίδα ελευθέραν.

Ω Σεις, ους η υφήλιος ομολογεί Σωτήρας,
να ασπασθώμεν άφετε τας στιβαράς Σας χείρας,
αίτινες έθραυσαν κλοιούς, ρομφαίας Μεγιστάνων,
και στρατιάς κατέκοψαν αιμοχαρών τυράννων.

Τιμή, ζωή και άνεσις ημών των απογόνων
εις Σας, εις Σας μετά Θεόν, οφείλονται και μόνον.
Ω! άφετε τους πόδας Σας καθείς μας να φιλήση.
κι' ευγνωμοσύνης δάκρυα επάνω των να χύση.

Πλην στρέφετε τα πρόσωπα! ... και με οργίλον βλέμμα
σινώνντες μοι δεικνύετε το των πληγών Σας αίμα!
Ω! σύγγνωτε! είνε βαρύ το άλγος της ψυχής Σας,
είνε δικαία η οργή κ' η αγανάκτησίς Σας.

Ηλλάξαμεν τα ήθη Σας, τα έθιμα, τον βίον
κ' ησπάσθημεν παν τρυφηλόν, παν έκφυλον κι' οθνεϊόν.
Απείρους μας αφήκατε σοφάς διδασκαλίας
κ' ημείς βαδίζομεν οδόν ολέθρου κι' απωλείας.

Εις τας εσχατιάς της γης, εις αχανείς θαλάσσας,
η φήμη διελάλησε τα κατορθώματά Σας
κ' ημείς της ιστορίας Σας τας φαεινάς σελίδας
ρυπαίνομεν, προσθέτοντες ονειδή και κηλίδας! ...

Θεέ! των πάντων ποιητά, ταμείον της σοφίας
και πέλαγος αμέτρητον ελέους κι' ευσπλαχνίας,
προς Σε, ικέται ταπεινοί, τας χείρας ανυψούμεν
και Σου δεόμεθα θερμώς και Σε παρακαλούμεν:

Αν δούλοι εγενόμεθα των επιθυμιών μας,
και νυν τρυγούμεν τους πικρούς καρπούς των πράξεών μας,
Συ πάριδε, ως εύσπλαχνος, τα παραπτώματά μας
και ίθυνον προς αρετήν τα διαβήματά μας.

Του έθνους το ακάτιον αφήκαμεν προ χρόνων
δεινώς ταλαντευόμενον εν μέσω των κλυδώνων.
Πλην Συ ο ασφαλέστατος λιμήν της σωτηρίας,
Συ καθοδήγησον αυτό εις όρμον ασφαλείας.

Την δέησίν μας δέχθητι, άκουσον τους λυγμούς μας,
και σκέπε τους υπό ζυγόν βιούντας αδελφούς μας.
Συνέτισον τους ισχυρούς, άρχοντας κι αρχομένους,
επ' αγαθώ του πάσχοντος και θρηνωδούντος Γένους.
Είη δε ανυμνούμενον το θείον όνομά Σου,
η παντοδυναμία Σου κ' η θεία Πρόνοιά Σου! ³²

32. Αιγαίον, φ. 250 (31. 3. 907), 1.